

1. *Kur'an*'da Fütüvvet

Bugün İslam toplumlarının tarihinin, insanların ve hal-
lerinin *Kur'an*'a bakılmadan anlaşılması mümkün de-
ğildir. Aynı şekilde toplumsal yaşayışı, coğrafyayı, iklimi
bilmeden, ona dair bir fikir sahibi olmadan, bahsi geçen
Kur'an'a ve inançlarına dair yapılacak bir anlama çabası
da yetersiz kalacaktır. Şeyleri bütünü ile anlama çabası
şeyler arası ilişkide etkilenen-etkileyen ve şeylerin kar-
şılıklı ilişkilenmelerini keşfetmeden mümkün değildir.
Bütünü anlama çabası elbette cüzi irademizle yaptığımız
bir çaba olmasından dolayı anlamlandırmamızın adı ola-
bilir ancak.

Kur'an ve fütüvvet kavramının *Kur'an*'daki anlamı
ve neye istinaden bu kavram ve türevlerinin kullanıldı-
ğına dair bir külliyat mevcuttur. *İslam Ansiklopedisi*'ne
Fütüvvet başlığı için makale yazan Süleyman Uludağ
feta, feteyet sıfatının en-Nisa 4/25; Yusuf 12 / 30, 36, 62;
el-Kehf 18/ 60, 62 Ayetlerinden dini ve aynı zamanda
takdir ifadesi olarak kullandığını, put kıran anlamında
el-Enbiya 21/60 Ayetinde ve el-Kehf 18/10, 13 Ayetle-
rinde ise her türlü baskıya karşın inançlarını koruyup, ül-
kesini terk etmek zorunda olan anlamında kullanıldığını
belirtir.⁶

Fütüvvet kelimesi Arapçadır. Sözlüklerde “feta”: De-
likanlı, yiğit, eli açık, cömert, gözü pek, iyi huylu kişi
olarak geçer. Çoğulu ise “fityan”dır.

Neşet Çağatay ise en-Enbiya 60. Ayette İbrahim Pey-
gamber'in Nemrud'a karşı Tanrı'nın birliğine inanıp
putları kırarak yiğitlik göstermesi ve Yusuf Suresinin 30.

⁶ Süleyman Uludağ, *İslam Ansiklopedisi*, Fütüvvet, s. 260.

Ayetinde ve en-Kehf Suresinin 60-63 Ayetlerinde Köle anlamında kullandığını anlatır.⁷

Kur'ân “Onlar Allah uğrunda savaşırlar ve kınayanların kınamasına aldırış etmezler,” der (Mâide: 54). Bu ayette melamet ve melamet ehline gönderme oldukça açıktır. Feta ve fütüvvet ehli aynı zamanda Melami meşreplidir. El-Sülemi'nin fütüvvet üzere yazmış olduğu risalesi baştan sona melameti meşrepliği ifade eder.

Feta ve Fütüvveti anlatan ayetlerin bazılarını kısaca buraya alırsak...

“Kim Rabbiyle buluşmayı arzu ederse iyi iş yapsın, Rabbine ibadete hiçbir şeyi ortak yapmasın” (Kehf suresi 110).

İsra suresi 111. Ayette, *“Nimetleri ebedî olan Allah'a hamdolsun, güç ve kuvvet o yüce, büyük Allah'a mahsustur”, ki bir çocuk edinmedi, mülk(ün)de ortağı yoktur; düşkün olup da bir dosta ihtiyaç göstermedi. O'nu gereği gibi büyükle...”* denmesi aslında mülksüzlüğe ve dünya mülküne tamah etmeyi engelleyen ve kanaatkarlığı önen bir ayettir.

Kehf Suresi 13. Ayet: *“Onları söyleyip duran bir feta işittik, ona İbrahim denilir, dediler.”*

Enbiya Suresi 60. Ayet şöyledir: *“Putları diline dolayan, İbrahim dedikleri bir yiğit işittik.”*

Fityetün (gençler) kavramının geçtiği Kehf Suresi 13 ve 14. Ayetleri şöyle anlaşılmalıdır.

“Gerçekten onlar Rablerine inanmış yiğitlerdir. Biz de onların hidayetlerini arttırdık ve kalplerini imanî irtibatla metanetleştirdik de o zaman başkaldırıp: ‘Bizim Rabbimiz bütün semâvat ve arzın da Rabbi-dir’ dediler. Biz asla ondan başkasına ilah diyemeyiz. Dersek büyük bir yalan söylemiş oluruz.”

⁷ Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s. 3-4.

Kehf Suresi 14. Ayet: “*Onlar Rablarına (vasıtasız, delilsiz) inanmış fetâlardır.*”

Bunun yanında fütüvvete ilişkin Hadislerden biri şöyledir:

“Fütüvvet gereklerinden biri, dostlarla şakalaşma, onların ihtiyaçlarını karşılamadır. Abdurrahman ibn Muhammed ibn Mahmud- Ahmed ibn Muhammed ibn Yahya- Muhammed ibn al-Ezher-Muhammed ibn Abdillah al-Rasrî-Ya’lâ ibn Meymun-Yezîd az-Zakkaşî-Enes ibn Malik (r.a.) yoliyle bize gelen hadiste Allah’ın Resulü (s.a.v.) şöyle dedi: “Kim bir mü’mine lâtifede bulunur yahut onun küçük veya büyük dünyevî ihtiyaçlarından bir ihtiyacını görürse kıyamet gününde Allah’ın onun emrine bir hizmetçi vermesi, Allah’ın üzerine bir hak olur.”⁸

Fütüvveti, kendisi İranlı olan, Peygamberin berberi ve Sasani İmparatorluğunun başkenti Ktesiphon ile münasebeti olan Selmanpak adıyla anılan ve tüm fütüvvet ehlinin Pir bildiği Salman el-Farisi’den başlatmak daha doğrudur, der Taeschner. Bu fikri Louis Massignon da destekler. Birlik halinde, fütüvvetin birliğini oluşturanların okuma yazma bilmediği tahminiyle fütüvvetin yeterli veri sunmadığını iddia ederler.

Herkese hakkını vermek, fütüvvetin gereğidir ve bu kendi hakkından vazgeçmek anlamına gelir. Leyl, 92/ 5, 6, 7. Ayette bu özellikler vurgulanır: “*Kim elinde bulunandan verir, Allah’a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz.*”

Kuşeyrî, Hûd Suresi 76. Ayetinin yorumunda “*Hz. İbrahim malına, canına ve çocuğuna gelen şeylere tahammül ile karşılık vermesine rağmen Lut kavmi olayında*

⁸ Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed İbn El-Hüseyn Es-Sulemi, Tasavvufta Fütüvvet, s. 25, Çev. Doç. Dr. Süleyman Ateş, Aüify.

Hakkın hakkı söz konusu olunca Lut'un selameti açığa çıkana kadar tartışmaya devam etti,” diyerek fütüvvetin en belirgin özelliği olan “başkalarını savunmayı,” Hz. İbrahim'in vasıflarında görmektedir.

Kuşeyri, Risale'sinde şöyle bir nakilde bulunur:

“Mecusi'nin biri Hz. İbrahim'e misafir olmak istediğini bildirdi. İbrahim, Allah'a iman etmen şartıyla kabul dedi. Bunun üzerine Mecusi oradan ayrıldı. Bu hadise üzerine Hz. İbrahim'e “Ey İbrahim! Kâfir olmasına rağmen biz bu kişiye inancını değiştirmesini talep ve teklif etmeden elli senedir rızk veriyoruz. Bir lokma da sen verseydin ne olurdu?” diye vahiy geldi. İbrahim koşu koşu gidip ona yetti, özür diledi. Mecusi Hz. İbrahim'in özür dilemesinin sebebinin anlayınca Allah'a iman edenlerden oldu.”⁹

Bu kıssadan kalkarak yapılacak yorum melamet ve fütüvvetin en önemli noktasına gelmektedir. Her kim olursa olsun, inanç ve düşünce olarak nerede bulunursa bulunsun misafire, soyut anlam vererek söylersek “başkasına” her zaman yakın ve hürmetkâr olmak İslam'ın en önemli niteliklerinden ve Müslümanın en önemli görevlerinden biridir. Sen, Allah'ın verdiği en önemli nimetlerden olan sana bu canı veren Allah'tan daha cezalandırıcı ve adaletli olamazsın. “Mülk Allah'ındır” sözü âlemdeki maddi ve maddi olmayan (güç, egemenlik vb) şeylerin onun olduğu anlamına gelir. Nimetleri veren eğer o ise, o nimeti başkalarıyla paylaşmak da senin görevindir. Bu güç, otorite ve iktidar kavramları için de geçerlidir.

Nitekim Ahzab Suresi 35. Ayette geçen “*sadaka veren erkekler ve kadınlar*” ifadesi işari bir yorum olarak

⁹ Kuşeyri, Risale, s. 374.

“mallarını ve nefislerini infak ettiklerinden dolayı kendileri hakkında söylenen ve kendilerine ulaşan şeyler sebebiyle kimseyle aralarında husumet olmaz” yani malınızı biriktirmeyin, verin ve paylaşın der.

Fussilet Suresi 34. Ayette geçen: “*Fenalığı en güzel şekilde sav*” ifadesi, karşılık almayı affederek ve hatayı bağışlayarak, pay almayı dahi terk ederek kötülüğü def et anlamında ifade edilir. Bu fütüvvet ehlinin başkalarına karşı hoş görülüyü yaklaşımları gerektiği anlamına gelir.¹⁰

İsra Suresi 29. Ayeti “*vermekten kendini iyice tutma cimri olursun, verirken israf da yapma, ikisinin orta yolunu tut,*” hem dengeyi hem de aşırılığı men etmeyi önerdiğinden dolayı bir fetanın tavrının nasıl olması gerektiğine işaret ediyor.

Mesela Kuşeyri, Hac Suresi 78. Ayetin yorumunda ise “*Cömertlikte, ihsanda, dostlukta babanız İbrahim’in yoluna sarılınız*” diyerek infakın Hz. İbrahim gibi içtenlikle ve samimiyetle yapılmasını belirtir.¹¹

Fütüvvet düşüncesi ve inancı Müslümanın hayatına sirayet etmezse Müslümanın yaşamındaki eksikliklere neden olunacağı belirtilir. Beylikler ve Osmanlı döneminde ahilik teşkilatı olarak bilinen esnaf birliklerinin düsturu ve imanını ifade ederken *Kur’an* elbette ki rehberdir. Mutaffifin, 83/1, 2, 3. Ayetleri bunlardan biridir: “*Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.*” Bu ayetler sadece ekonomik yaşamı ve ilişkiyi değil karşılıklı insan ilişkilerindeki ahlaki da açıklar.

¹⁰ Kuşeyri, a.g.e, III, 331

¹¹ Kuşeyri, a.g.e, II, 565

Bunun adı alıcı olmaktan çok verici olmayı imler. Fütüvvet aslen bunu anlatır. Ahi Birlikleri ise bu prensiplerin üstüne kurulmuş görülmektedir.

Mesela Kuşeyri bu ayetleri yorumlanırken fütüvvet vasfına uygun anlamlar çıkarmaktadır. Ona göre feta: İnsanların haklarını yerine getirip kendi nefsi için hiç kimseden hak iddiasında bulunmayandır.

Kuşeyri, ihsan kavramını açıklarken fütüvvetin ayırım yapmama özelliğine vurgu yapar ve bunu “*suçluya dahi cömertlik yapmak*” olarak anlar. Kuşeyri’ye göre ihsan, muhsin olana iyiliğin karşılığını vermektir. Ne iyilik ne de kötülük, yapana lütuftur ve fütüvvet suçluya cömertlik göstermektir.

2. Hılful Fudül

İslamiyetten önce Mekke’de haksızlığa, adaletsizliğe karşı ve anlaşmazlıkları gidermek amacıyla kurulmuştur. Şehrin ilk sakinlerinden, Cürhümlüler’den Fazi (çoğulu fuzül/fudül) adlı üç kişinin Fazi b. Fedale, Fazi b. Vedaa, Fudayl b. Haris (veya Fudayl b. Şüraa, Fazl b. Vedaa, Fazl b. Kudaa) kendi aralarında yerli ya da yabancı olsun her kime bir haksızlık, zulüm yapılırsa zulmü ve haksızlığı yapandan onun hakkını alıncaya kadar kabileleriyle yardım edeceklerine dair yaptıkları anlaşmanın adıdır. Buna “Fazlların Yemini” adı da verilmiş ve Kureyşliler bunu “Fazilet yemini” olarak nitelemişlerdir.

Daha sonra bir anlaşma daha yapılmıştır ki bu hicretten otuz üç yıl önceye denk gelir. Mekke’de kabileler arasında anlaşmazlıklar ve ticaret yapanlar arasında anlaşmazlıklar ve haksızlıklar, bu erdemliler meclisince sonuca bağlanıyormuş. Hılful-fudül’a yol açan olay şöyle anlatılır: